

EINDELIJK BEVRIJD

geen schuld, geen slachtoffer

SIMON GRONOWSKI
KOENRAAD TINEL
DAVID VAN REYBROUCK

HANNIBAL

SIMON GRONOWSKI

Woord vooraf

10

“Scheisseimer”

13

Shoah

33

Lessen die de geschiedenis ons leert

50

Lotsbestemming

58

KOENRAAD TINEL

Florilegium

72

DAVID VAN REYBROUCK

Eenzaamheid en mededogen

108

We hadden geen idee hoe [de ontmoeting] zou verlopen en besloten dan maar om alles de vrije loop te laten. Koen begon zijn verhaal met het spelen van een menuet van J.S. Bach en vertelde ons daarna zijn levensgeschiedenis aan de hand van zijn tekeningen, de ene nog beklijvender dan de andere. Vervolgens kwam Simon aan de beurt om over zijn kindertijd te vertellen. Als antwoord op Koens menuet speelde hij een van zijn onnavolgbare jazzimprovisaties.

[...]

We stonden sprakeloos tegenover de emoties die we in de ogen van onze genodigden ontwaarden, dat stukje geschiedenis dat tastbaar werd gemaakt, die herinneringen aan de kindertijd.

Woord vooraf

SIMON GRONOWSKI

Aan mijn dochters
Katia en Isabelle

Aan mijn kleinzonen
Romain, Sébastien,
Maxence en Emile

En aan alle kinderen
van de wereld

De nazi's hebben mijn moeder
en mijn zus omgebracht in
de gaskamer van Auschwitz-Birkenau.

Mijn vader stierf, ontroostbaar, in juli 1945

Zelf werd ik op 17 maart 1943 door de nazi's opgepakt en opgesloten, eerst in een kelder van de Gestapo op de Brusselse Louizalaan, daarna in een grote gevangenis: de Kazerne Dossin in Mechelen, een doorgangskamp zoals dat in het France Drancy. Op 19 april 1943 werd ik op een beestewagon van het twintigste konvooi gezet richting Auschwitz-Birkenau.

Als bij wonder kon ik van de trein springen en aan een gewisse dood ontsnappen. Ik was elf en een half jaar.

Het enige wat mijn ouders werd verweten, was dat ze als Jood waren geboren. *Sterven omdat je geboren bent.*¹

Ik heb zestig jaar nodig gehad om mijn stilzwijgen te doorbreken en de tragedie van mijn leven te vertellen.²

Het heeft Koenraad Tinel ook zestig jaar gekost voor hij de zijne kon vertellen: zijn verleden als zoon van een Vlaamse nazi uit Gent. Dat heeft hij gedaan aan de hand van buitengewone tekeningen – hij is kunstenaar, beeldhouwer en tekenaar – in een boek dat hij de titel *Scheisseimer* meegaf,³ letterlijk 'schijtemmer', het symbool voor de gruwel van de oorlogsjaren die zijn kinderjaren en zijn verdere leven heeft bepaald. Koenraad brengt zijn verhaal met veel moed, openheid en waardigheid, zonder zich iets aan te trekken van wat anderen erover zeggen.

Het gezin Tinel omarmde de nazi-ideologie. Koenraads vader aanbad Hitler. Hij moedigde zijn twee oudste zonen aan om voor de Duitsers te gaan vechten. En ze gingen. Ze droegen het uniform en de wapens van de SS. Koenraad was gelukkig maar zes jaar oud toen Hitler België binnenviel, anders had hij het voorbeeld van zijn broers gevolgd.

Koenraad heeft op zijn tiende de gruwelen van het einde van de oorlog en de bombardementen meegemaakt in Duitsland, maar nog zwaarder woog het schuldbesef over de rol van zijn familie, een last die hij zestig jaar lang in stilte heeft gedragen.

Onze ontmoeting is toe te schrijven aan een merkwaardig toeval.

Op een dag eind 2011 kreeg ik telefoon van een zestienjarige jongen die ik niet kende. Hij vroeg of ik bereid was om 'de zoon van een nazi' te ontmoeten. Een verrassende vraag – ik beweeg me doorgaans niet in zulke kringen – maar ik stemde meteen in, zonder goed te weten wat me te wachten stond. Nooit eerder had ik zoiets meegemaakt, en bovendien kende ik Koenraad Tinel helemaal niet.

De jongen, Sacha Rangoni, kende mijn verhaal en dat van Koenraad. Ik was erover komen spreken voor zijn jeugdorganisatie van de UPJB (Union des Progressistes Juifs de Belgique), het relaas van Koenraad Tinel had hij gehoord in het Théâtre National de Belgique tijdens het *Festival des Libertés* (Festival van de Vrijheid) op 20 november 2011.

Sacha vertelt: "Ontroerd door zijn verhaal raapte ik al mijn moed bijeen om hem na de voorstelling aan te spreken. Ik vertelde hem over de UPJB, de beweging van progressieve Joodse jongeren, en over Simon Gronowski. Tot mijn aangename verrassing antwoordde Koenraad dat hij altijd geraakt was geweest door Simons verhaal en dat hij hem graag wilde ontmoeten."⁴

De ontmoeting vond plaats op 11 februari 2012 in Sint-Gillis, in het lokaal van UPJB, voor een publiek van jongeren.

Zodra hij me zag, zei Koenraad me: "Toen ik uw verhaal las, heb ik geweend." Ik antwoordde: "De kinderen van nazi's treffen geen schuld."

Die eenvoudige woorden, uit de mond van een nazislachtoffer, betekenden veel voor hem, want hij voelde zich nog altijd schuldig voor de wandaden van zijn familie.

Op het podium heeft hij toen zijn tekeningen getoond en zijn verhaal gebracht. Daarna heb ik het mijne verteld en op het einde, in een spontane opwelling, hebben we elkaar omhelsd. Een grote vriendschap was geboren. Als kind waren we immers allebei het slachtoffer van dezelfde misdaad, van hetzelfde drama dat ons hele leven heeft bepaald.

Enkele weken later toonde hij me de tekeningen die hij over mijn eigen geschiedenis had gemaakt. Toen kreeg ik het idee om een boek over ons beiden te schrijven. Onze twee lotsbestemmingen zijn parallel en tegengesteld, maar soms verrassend verwant en gelijklopend. Het is de verweven geschiedenis van twee wezens die het slachtoffer werden van de haat en wreedheid van hun medemensen. We vertellen ze zoals wij ze met onze kinderogen en -oren hebben meegemaakt, gezien en gehoord.

Ons geheugen is onfeilbaar. Alledaagse dingen vergeten we, maar de dramatische gebeurtenissen die een kind zestig of zeventig jaar geleden heeft meegemaakt, zijn voor altijd in het geheugen gegrift. Sacha Rangoni begreep instinctief dat hij deze twee personen bij elkaar moest brengen. Dit boek dankt zijn bestaan aan een jongeman van zestien jaar.

“Scheisseimer”

Ik reconstrueer het verhaal van Koenraad op basis van zijn boek *Scheisseimer*, de tekeningen die hij heeft gemaakt voor zijn pianolerares Betty Galinsky en onze vele gesprekken in de loop van de voorbije jaren.

Misschien zal ik dingen benadrukken waarvan hij zich zelf niet eens bewust was.

Misschien zal hij me ook iets over mezelf bijbrengen.

Shoah

Een klein, eenvoudig,
gewoon, hecht,
gelukkig gezin op weg
naar de voorspoed.

Maar mijn vader,
die perfect Duits
verstond, luisterde
op de radio naar
de toespraken van
Hitler en was geschokt
en ongerust.

— Simon Gronowski

De jeugdijaren van mijn vader

Léon (Lejb) Gronowski werd geboren op 19 april 1898 – hij was dus drie jaar jonger dan de vader van Koenraad – in het Poolse dorp Radziejow, een *sjtetl*¹⁰ op 175 kilometer ten westen van Warschau, niet ver van de Pruisische grens.

Hij hield van Polen: het was zijn vaderland. Zijn familie woonde al generaties lang in hetzelfde dorp. Ik heb er een voorouder uit de 18de eeuw gevonden. Koejavië-Pommeren was destijds een van de weelderigste streken van Polen, met bossen, velden, meren en rivieren. Ik beeld me mijn vader in als jonge dorpeling, spelend en rennend door de straatjes met zijn vriendjes, ravottend in de velden en de bossen of aan de rivier.

Doordat hij dicht bij de Duitse grens was geboren, was hij doordrongen van de Duitse cultuur. In zijn brieven en dagboeken citeerde hij vaak Goethe, Schiller, Heine, Von Humboldt. Hij luisterde naar Beethoven, Mozart, Bach. Niettemin zou hij later het slachtoffer worden van de Duitsers.

Destijds was dat deel van het versnipperde Polen ingelijfd bij Rusland. Van de twee andere delen behoorde het ene tot Pruisen en het andere tot het Oostenrijks-Hongaarse Rijk.

Mijn vader heeft dus de Eerste Wereldoorlog meegemaakt in het leger van de tsaar. Meteen na zijn troonsbestijging in 1881 voerde tsaar Alexander III het antisemitisme in als officieel beleid van de regering. Aan het front leed mijn vader onder het feit dat hij een Joodse soldaat was, een beetje zoals Koenraads vader als Vlaamse soldaat aan het Belgische front.

Hij werd door de Duitsers gevangengenomen en geïnterneerd in Litouwen. Daar ontmoette hij zijn toekomstige vrouw Chana, mijn moeder.

Eind 1918 werd de wapenstilstand afgekondigd. Na vijf jaar afwezigheid keerde mijn vader terug naar zijn *sjtetl* en zijn familie. In juni 1919 riep het Verdrag van Versailles de eenheid en onafhankelijkheid van de streng katholieke Poolse republiek uit. Mijn vader, die als Rus was geboren, werd nu Pool. De afkondiging ging gepaard met ernstige economische en sociale problemen, werkloosheid, armoede en heftig antisemitisme. Het nieuwe Polen viel de Russische revolutionairen aan. Mijn vader werd opgeroepen voor het Poolse leger, maar weigerde oorlog te voeren in naam van een 'vaderland' dat hem als Jood afwees en vervolgde. Hij deserteerde in 1920.

Hij zag zich verplicht te vluchten en weer rond te zwerven. Hij schreef: "Ik ben gevlucht, weg van de thuis waar ik zo van houd, waar mijn naasten wonen, waar de geliefde velden en rivieren mij zo nabij zijn, waar elke grasspriet, elke boom tot me spreekt. Ik heb de banden verbroken met mijn thuis, het verleden, het land waar ik ben geboren, de heilige geboorte-

- grond die me heeft doordrenkt met beelden van zijn natuur en gevoed met zijn lucht en zijn brood... Ik heb mijn zwerversstaf weer ter hand genomen... Onder de laatste zonnestrallen heb ik mijn vaderland verlaten..."
- Hij trok naar Danzig en vervolgens naar Duitsland: Berlijn, Keulen. Hij herinnerde zich dat hij een neef had in Brussel en begaf zich naar Aken, doorkruiste 's nachts te voet de bossen, stak de grens over en glipte clandestien België binnen.
- Hij was een 'sans-papiers' avant la lettre. Om die reden ben ik vandaag solidair met 'sans-papiers', vluchtelingen, migranten. Ze komen hier niet voor hun plezier, maar omdat ze in hun land honger lijden of politieke problemen hebben. Ze hebben echter niets verkeerd gedaan en moeten dan ook niet worden opgesloten in een 'gesloten centrum 127bis'. En zeker de kinderen niet, want zelf ben ik als kind ook in een gesloten centrum opgesloten: de Kazerne Dossin in Mechelen.
- In die tijd ging het sneller dan nu: mijn vader werd spoedig geregulariseerd en verfranst zijn voornaam, van Lejb naar Léon. Maar in Brussel leed hij honger en had hij het koud. Hij moest in de Waalse steenkoolmijnen gaan werken, in Bray-Binche. En zo belandde de inwoner van een lieflijk plattelandsdorpje, ver van zijn naasten, als mijnwerker 300 meter onder vreemde bodem.
- Hij kreeg er stoflong, de mijnwerkersziekte die veroorzaakt wordt door het inademen van kiezelstof dat de longen beschadigt. Als kind noemde ik het chronische bronchitis omdat mijn vader zo veel hoestte.
- Na vier maanden zwoegen verliet hij de mijn en begon hij in Luik een handel in lederwaren waarmee hij de markten afliep.
- Hij liet Chana, het jonge meisje dat hij tijdens de oorlog in Litouwen had ontmoet, naar België komen en trouwde met haar in 1923. Ze kregen twee kinderen: mijn zus Ita, geboren in Luik op 24 september 1924, en ik, geboren in Ukkel op 12 oktober 1931.
- Vaders situatie verbeterde snel. Hij vestigde zich in Brussel en slaagde erin een eigen huis te kopen op de Waversesteenweg 639 in Etterbeek, met op de benedenverdieping een winkel in lederwaren, 'Au Sally', die ik als kind 'de handtassenwinkel' noemde.
- Mijn zus Ita deed het uitstekend aan het lyceum van Elsene: ze was de beste in Grieks, Latijn en literatuur. Ze was een schitterende klassieke pianiste en hield ook van jazz. Ik ging naar de Etterbeekse basisschool, maar was in de eerste plaats een welpje van de 145e BSB (Boy Scouts de Belgique) van Etterbeek. Ik was dol op de scouts, waar ik heel wat vrienden heb gemaakt. Een klein, eenvoudig, gewoon, hecht, gelukkig gezin op weg naar de voorspoed.

Florilegium

KOENRAAD TINEL

Er wordt wel eens gezegd
dat hij over de sombere
kant van het leven praat,
de schaduwzijde van het
bestaan. Dat is niet waar.
Zo heb ik hem, met wild
geweld, uit gloeiend staal,
een bloem zien slaan.

— Josse De Pauw

Onderschriften van Simon Gronowski

(citaten uit voorgaande tekst en uit *L'enfant du 20^e convoi*)

“Koenraad deed de groten na: hij speelde soldaatje en trok de wacht op, met een *casserole* als helm op het hoofd en een stok als geweer over de schouder. ‘Ik had dat dus ook in mij.’”

“Moeder Tinel vroeg Berthe Galinsky, een vriendin van het Conservatorium, om pianoles te geven aan de kleine Koenraad. Misschien besepte de moeder van Koenraad niet dat ‘Betty’ Joodse was.”

“Een van de broers van Koenraad hing antisemitische affiches aan de ramen van het huis.”

Betty Galinsky, Ita Gronowski...

“Mijn zus was een briljante leerling aan het lyceum van Elsene: ze was de beste in Grieks, Latijn en literatuur, maar ze was vooral een uitstekende klassieke pianiste.”

“Zie je, Simon’, zei mijn zus. ‘Vandaag schijnt de zon, maar ze schijnt niet voor ons.’”

“Op 15 augustus 1942 werd Betty onder het nummer 598 weggevoerd met het derde konvooi, om bij aankomst onmiddellijk de dood te vinden in de gaskamer van Auschwitz-Birkenau.”

“Mechelen was de wachtkamer van de dood, maar dat wisten we niet.”

Bij het afscheid omhelzen
Koenraad Tinel en
Simon Gronowski elkaar.
“En zeggen dat ze je wilden
verbranden”, zegt Tinel.

COLOFON

Dit boek is een heruitgave van het in 2013 verschenen *Eindelijk bevrijd – geen schuld, geen slachtoffer* (Hannibal Books, 2013).

Het boek verscheen ook in het Frans, onder de titel *Ni victime, ni coupable, enfin libérés* (Renaissance du Livre, april 2013).

Het verhaal van Simon Gronowski wordt meer in detail verteld in zijn eerste boek, *L'enfant du 20e convoi*, dat in 2013 werd heruitgegeven door Renaissance du Livre.

In 2005 verscheen een versie voor kinderen onder de titel *Simon, het jongetje dat wist te ontsnappen*. Koenraad Tinel, van zijn kant, evocert zijn vroege kinderjaren in *Scheisseimer. Getekende herinneringen aan een oorlog*, dat in 2009 verscheen bij Lannoo.

Concept en tekst: Simon Gronowski
Tekeningen: Koenraad Tinel
Essay: David Van Reybrouck
Bemiddeling & advies: Dirk Sturtewagen,
Waerbeke vzw

Citaten: Josse De Pauw (p. 72), Sacha Rangoni (p. 6) en Filip Rogiers (p. 48-49, 57, 105 en 118)
Vertaling: Inge De Boeck en Robrecht Vandemeulebroecke
Eindredactie: Hadewych Van den Bossche en Sofie Meert

Artdirection: Natacha Hofman
Foto's: Stephan Vanfleteren (cover, p. 7-9, 106, 116 en 119) en Dieter Telemans (p. 28-31)
Vormgeving: Johan Jacobs

Druk en inbinding: die Keure, Brugge
© tekeningen IKIRU bvba

ISBN: 978 94 6436 620 4
Depot: D/2021/11922/56
Nur: 688

HANNIBAL

© 2021 Hannibal Books, Veurne, België
www.hannibalbooks.be

Alle rechten voorbehouden. Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.